

વ્યવહાર ધર્મ એટલે શું ?

વ્યવહાર ધર્મ
એટલે શું ?

“મોક્ષમાર્ગમાં ચાલવાની
સરળ રીત.”

આપણે આગળના લેખાંકોમાં શ્રી તીર્થંકર પરમાત્માનું અને શ્રી મંત્રાધિરાજ નમસ્કાર મહામંત્રનું ઉપકારીપણું જાણ્યું. આ ઉપકારીપણું જાણ્યા વગર જીવ મોક્ષમાર્ગમાં આવી જ ન શકે. જીવની મોક્ષમાર્ગની શરૂઆત માર્ગાનુસારીથી શરૂ થાય અને કેવળજ્ઞાને પૂર્ણ થાય. માર્ગાનુસારીથી લઈને કેવળજ્ઞાન સુધીનો આધ્યાત્મિક ક્રમ ભવે ભવે ચાલુ રહે. હવે માર્ગાનુસારીથી લઈને કેવળજ્ઞાન સુધીની પ્રાથમિક સમજણ વિચારીએ.

માર્ગાનુસારીની પ્રથમ ભૂમિકામાં જીવ વ્રત, તપ, જપ, ક્રિયાઓ વિગેરેનો આદર કરે છે. આગ્રહ કરે અથવા દુરાગ્રહ કરે તો જીવ માર્ગાનુસારીપણું પામતો નથી. આગ્રહના કારણે જીવ પુણ્ય પ્રકૃતિ બળવાન બનાવે છે. અને દુરાગ્રહના કારણે જીવ પાપ પ્રકૃતિ બળવાન બનાવે છે. હવે પાપ પ્રકૃતિ અને પુણ્ય પ્રકૃતિ બળવાન ન બને અને છતાં જીવ મોક્ષમાર્ગમાં માર્ગાનુસારીપણું સંસારમાં રહીને કેવી રીતે પામી શકે તેની સાચી અને સરળ રીત વ્યવહાર ધર્મમાં કેવી રીતે ઉતારવી તેની વિચારણા કરીએ.

વ્યવહાર ધર્મ એટલે વ્યવહારમાં અને વ્યાપારમાં ધર્મની સમજણ રાખીને ચાલવું અને સંપ્રદાયની

જૈનો જાગો

લેખાંક : ૫

અમરેશ વેળા

પાંચ પદો

મનુષ્યપણું મળવું	: આનંદ
માર્ગાનુસારી બનવું	: આનંદ આનંદ
સમકિત માંગવું	: પરમ આનંદ
જ્ઞાનીપણે જન્મવું	: નિત્યાનંદ
કેવળજ્ઞાન આવવું	: અખંડ આનંદ

જીવન કેવા પ્રકારે જીવવું, તેની વિચારણા કરીએ.

જીવે સવારે ઉઠીને આહાર અને નિંદ્રા ત્યાગીને પરમાત્માની પ્રશાલ પુજા કરવી જોઈએ. અને જો તે શક્ય ન હોય તો અડધો કલાક લગભગ સૂર્યોદયના સમયે પૂર્વ દિશામાં મુખ રાખીને નમસ્કાર મહામંત્રના પ્રથમ પાંચ પદોનું ઉપકારીપણું ચિંતવવું જોઈએ. અને પરમાત્મામાં દૈદ શ્રદ્ધા થાય એવા પ્રકારે પરમાત્માના ઉપકારીપણાનું ચિંતન કરવું જોઈએ, જેમ કે :

પરમાત્માની કૃપાએ સવારે આરોગ્યની પ્રાપ્તિ સાથે જાગવાનું થયું. પરમાત્માની કૃપાએ (પ્રભુ ઈચ્છાએ) આહાર પ્રાપ્તિ થઈ અને આહાર લઈ શકવાની આરોગ્ય પ્રાપ્તિ થઈ.

સામેવાળા જીવને હિંમત, આશ્વાસન અને પ્રભુભક્તિમાં શ્રદ્ધા વધે એવા પ્રકારનો વ્યવહાર કરવાથી જીવને અનંત ગુણો, જેવા કે નમ્રતા, કરૂણા, સત્યભાવ, અહિંસકપણું વિગેરે ગુણો પ્રાપ્ત થાય છે.

વ્યવહાર ધર્મમાં વ્યવહાર સાચવવાની રીત :

હવે જીવે ઘરમાં કેવી રીતે ઉપયોગ રાખવો તેની વિચારણા કરીએ.

સવારમાં ઉઠીને પહેલું કામ માતા-પિતાને (સાસુ-સસરાને) ઉપકારીપણાના ભાવ સાથે પગે પડવું જોઈએ અને પગે પડતી વખતે માતાના જમણા પગના અંગુઠાને ખાસ સ્પર્શ કરવો જોઈએ અને તે વખતે માતાનો જમણો હાથ જીવના મસ્તક પર ફરવો જોઈએ. (યોગીક ક્રિયા) તેના કારણે જીવમાં સહનશીલતાનો ગુણ પ્રગટ થાય છે અને માતાના હૃદયમાં પૂર્ણ વાત્સલ્યભાવ પ્રગટ થાય છે. (સહજ રીતે કષાયો પાતળા પડવાની શરૂઆત થાય છે.) માતાની અમીદ્રષ્ટિના કારણે એ જીવની આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિ દૂર થાય છે. અને સુખ, શાંતી અને સમૃદ્ધિ સહજ મળે છે. માતા-પિતા(સાસુ-સસરા) સાથેના વ્યવહારમાં

સંવત્સરી

આ વર્ષે ચોથ કે પાંચમ ?
હવે પછી

કેટલા વર્ષે ચોથ કે પાંચમ ?

વિચારભેદ હોઈ શકે, કાર્યભેદ હોઈ શકે, સમજણ ફરક હોઈ શકે (મતભેદ) પણ મનભેદ ન થાય તેનો સર્વથા ઉપયોગ રાખવો જોઈએ. તેનું કહેલું જે થઈ શકે તે કરવું અને ન થઈ શકે તો મૌન રહેવું પણ વિવાદ ન કરવો. માતા-પિતાનું કહેલું ન માન્યાનું માતા-પિતાને દુઃખ નથી હોતું પણ આત્માને ઘાત થાય એવા શબ્દોથી અત્યંત એવા દુઃખી થાય છે. તેના માટે જીવે ખાસ ઉપયોગ રાખવો.

વડીલના આરોગ્યને અનુકુળ હોય તેવા આહાર-વિહાર કરાવવો, તેની સમજણ પ્રમાણે જે કંઈ પણ સંપ્રદાયના વ્રત, તપ, ક્રિયાઓ કરતા હોય તેનો આદરભાવે સ્વિકાર કરવો અને તેમાં સહાયક થવું. અને બીજા જીવો આશ્રિતપણામાં હોય (નાના ભાઈ-બહેનો, પત્ની-બાળકો) તેઓની સાથે વ્યવહાર આદરપૂર્વકનો હોવો જોઈએ અને સમજણ લેવા અને દેવામાં નમ્રતાનો ગુણ ધારણ કરવો જોઈએ. અને જીવોની ભૂલોને ઉદારતાપૂર્વક ક્ષમા આપવી જોઈએ.

શાસ્ત્રનો સાર : મોક્ષમાર્ગના આઠ ક્રમ

- ૧) સત્યની ઝુરણા
- ૨) સાચું સાંભળવું
- ૩) સાચું સમજવું
- ૪) સાચો પુરૂષાર્થ
- ૫) સ્વાનુભવ
- ૬) શ્રદ્ધા
- ૭) સંસ્કાર
- ૮) સ્વભાવ

“જીવનો અનંત ભવભ્રમણથી કષાય સ્વભાવ બની ગયો છે તેને વિભાવમાં કરીને આત્માના ગુણોને સ્વભાવ બનાવવાના છે.”

અને વડીલો પાસેથી નમ્રતાયુક્ત ક્ષમા લેવી જોઈએ. અને સર્વ સમયે કોઈપણ કાર્ય કરતા પહેલા પરમાત્માનું સ્મરણ કરીને શરૂ કરવું જોઈએ અને પુરૂં થાય તો પરમાત્માની કૃપા સમજવી જોઈએ.

શ્રી પરમાત્માએ એમના જીવનમાં જે સ્વરૂપે માતા-પિતાની ભક્તિ કરેલી છે અને માતાભાઈનો

મેળ બેસે ત્યારે ‘આનંદ! આનંદ!!’ અને વિચારોમાં વિરોધભાસ આવે ત્યારે ‘પ્રભુ! પ્રભુ!!’ શબ્દોનો પ્રયોગ કરવાથી વાદવિવાદના કારણો ટળી જાય છે, દ્વેષભુધ્ધિ પાતળી પડી જાય અને ક્રોધ દૂર થાય અને સદ્વ્યવહાર અને આદરપૂર્વક સંબંધો જળવાય છે. આ વાંચનાર સર્વ જીવોએ આ પ્રયોગ વાંચીને ચાલુ કરે અને પાંત્રીસ (૩૫) દિવસમાં તેનું પરીણામ જોવે. (જીવન કેટલું પરીવર્તનશીલ બની જાય છે.) આ પાંત્રીસ દિવસ સર્વ સમયે, કોઈપણ જીવને કોઈપણ જીવ કોઈપણ સ્થળે, કોઈપણ સમયે અને કોઈપણ સંજોગોમાં મળે તો ‘આનંદ! આનંદ!!’ થી શરૂ કરવું જોઈએ. અને જુદા પડે ત્યારે ‘પ્રભુ! પ્રભુ!!’ બોલીને છુટા પડવું જોઈએ. મોક્ષમાર્ગમાં ચાલવા માટે જીવને સંસારનો તો ઘણા પ્રકારનો ભાર હોય છે. તે ભારમાંથી હળવાશ અનુભવીને સરળ અને સહજ રીતે ચાલવું જરૂરી છે અને તે હળવાશ લાવવા માટે ‘આનંદ! આનંદ!!’ બોલવાથી બળ મળે છે. અને ‘પ્રભુ! પ્રભુ!!’ બોલવાથી પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થાય છે. અને જીવ સરળતાથી માર્ગ પર ચાલી શકે છે. આ બે શબ્દોને કારણે જીવનો આ ભવનો સંસાર આદરપૂર્વક ચાલે છે. અને ભાવિ ભવનું કલ્યાણનું કારણ બને છે.

“સર્વ જીવોમાં સમદ્રષ્ટિ આવવાનું કારણ !”

સત્સંગ :

સંસારમાં હળવાશપૂર્વક જીવડાવે અને આત્માનું કલ્યાણ કરાવે તેનું નામ સત્સંગ

જે રીતે આદર વ્યવહાર કરેલો છે, તે જીવે લક્ષમાં રાખીને, વ્યવહારધર્મ કરવો જોઈએ.

સર્વ જીવોએ જીવનમાં આનંદ અને પ્રસન્નતાનું વાતાવરણ સર્જાય એવો નાનો પ્રયોગ અજમાવવો; તેની રીત :

જ્યારે જીવ ઘરમાં આવે ત્યારે પહેલું વાક્ય બે વખત ‘આનંદ! આનંદ!!’ બોલવું જોઈએ અને પ્રત્યુત્તરરૂપે સામે ‘આનંદ! આનંદ!!’ શબ્દનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ. અને વારાવરણ જરા ગંભીર હોય તો બે વખત ‘પ્રભુ!

અજ્ઞાની જીવ, જાગતા સુતા બરાબર છે. અને સમજણવાળો જીવ, સુતા સુતા પણ જાગતા બરાબર છે.

પ્રભુ!!’ બોલીને વાતાવરણ હળવું કરવું જોઈએ. (હળવું થઈ જ જાય) આ બે શબ્દોના પ્રયોગો જીવે ઘરમાં માતા-પિતા, ભાઈઓ-બહેનો, પતિ-પત્ની અને બાળકો સાથે સતત ઉપયોગમાં લેવા જોઈએ. વિચારભેદ જ્યારે હોય ત્યારે ‘પ્રભુ! પ્રભુ!!’ બોલવાથી ક્રોધનો ક્ષય થાય છે અને જીવોનો પોતાના વિચારોનો આગ્રહ જતો કરવાનું બળ પ્રાપ્ત થાય છે.

જેટલો સમય બને એટલી વખત ઘરમાં દરેક કાર્યોની અંદર ‘આનંદ! આનંદ!!’ અને ‘પ્રભુ! પ્રભુ!!’નો બને તેટલો વધારે પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરવો અને આજ રીતે સાંસારીક પ્રસંગો અથવા વ્યાપારીક પ્રસંગોમાં વિચારોનો

પરમાત્માની શ્રાવક-શ્રાવિકા ઉપર એટલી અત્યંત કરૂણા દ્રષ્ટિ છે અને શ્રાવક-શ્રાવિકામાં એટલી મતિજ્ઞાનની નિર્મળતા છે કે ગમે તેટલા વાદવિવાદ હોય (ભાઈ-ભાઈઓના ઝઘડા, બાપ-દિકરાના ઝઘડા, વ્યવસાયિક ઝઘડા) તો પણ કોર્ટ-કચેરીમાં નથી જતા ! સાથે બેસીને સમાધાન કરે છે. સમાધાન ન થાય તો જતું કરે છે પણ અજ્ઞાનપણે અથવા અજાણતા કોર્ટ-કચેરીમાં નથી જતા.

જૈન ધર્મના શાસ્ત્રના સારસ્વરૂપ સામેવાળાને મનાવવાની કોશિષ કરે

છે પણ નમાવવાની કોશિષ નથી કરતા; મનાવવું એ નમ્રતાનું લક્ષણ છે અને નમાવવું એ અહંકાર અને અભિમાનનું લક્ષણ છે. આવી પરમાત્માની કરૂણાદ્રષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ છે તો તે કરૂણાદ્રષ્ટિને સંસારના કારણે વ્યાપારના કારણે કે ધર્મના કારણે ન ગુમાવીએ તેનો શ્રાવકોએ સમજણપૂર્વક ઉપયોગ રાખવો તે શ્રાવકનો મહાન શ્રાવકધર્મ છે.

જીવો દિનચર્યાના ધર્મો જેવા કે ચૌવિહાર, નવકારશી, પરમાત્માની ભક્તિ, દાન અને તપ વગેરેનું ભાવી લેખાંકમાં યોગે કરીને સંપૂર્ણ વિચારણા કરશું.

અત્યારે આપણે જે રીતે ચૌવિહાર

અનુસંધાન પાના નં ૬ પર

સર્વ સમયે મોક્ષમાર્ગ મળવો અત્યંત દુર્લભ છે, જો મળે તો મોક્ષમાર્ગમાં ચાલવું સરળ અને સહજ છે.

પરંપરાના વ્રત, તપમાં આત્મધર્મનું સ્થાપન કરવું. એનું નામ વ્યવહાર ધર્મ. જીવે અનંત ભવભ્રમણમાં રાગદ્વેષ ટાળવાનાં ઘણા ઉપાયો કર્યા અને ઘણી વખત ત્યાગ્યા પણ રાગદ્વેષનું એકમાંથી બીજામાં સ્થાપન કર્યું, પણ ટાળી ન શક્યા. રાગદ્વેષ ટાળવાનો સરળ અને સહજ ઉપાય, અજ્ઞાન ટાળવું. અજ્ઞાન જાય તો જીવના રાગદ્વેષ ક્રમે ક્રમે પાતળા પડી જાય અને મોક્ષમાર્ગમાં સરળતાથી ચાલી શકાય.

મોક્ષમાર્ગમાં ચાલવા માટે જીવે આદરભાવ અને ઉપકારીપણાનો ભાવ જીવનમાં સ્થાપવો જોઈએ. જીવે અનંત ભવભ્રમણમાં અને આ જીવનમાં પણ ગમતાને રાગ કર્યો (જીવો, સાધનો, પદાર્થો અને ક્ષેત્ર) અને ન ગમતાનો દ્વેષ કર્યો. જો એના બદલે ગમતાનું ઉપકારીપણું લીધું હોત અને ન ગમતાનો આદરભાવ કર્યો હોત તો મોક્ષમાર્ગ સરળ અને સહજ છે.

ત્યાગ ગમે તેટલો બળવાન હોય તો વૈરાગ્ય હોય તેવો નિયમ નથી પણ જો વૈરાગ્ય બળવાન હોય તો ત્યાગ ભાવ સહજ હોય

મોક્ષમાર્ગનો જીવ અધિકારી બને (માર્ગાનુસારીપણું ધારણ કરવાની શરૂઆતથી કેવળજ્ઞાન સુધી) તેને માટે કોઈપણ પ્રકારના વ્રત, તપ કે ક્રિયાઓની જરૂર નથી. મોક્ષ પામવાનું કારણ વૈરાગ્યભાવ છે, નહીં કે ત્યાગ. ત્યાગ સહાયક છે, મુખ્ય કારણ નથી. હવે વૈરાગ્ય બળવાન કરવા માટે

બોલવું. (જીવે આવા પ્રસંગોમાં દ્વેષ ભુધ્ધિ, પરનિંદા, અભિમાન, અહંકાર, માન અને ‘નથી તે’ દેખાડવાની કોશિષ કરીને અનંત કર્મોનું ઉપાર્જન કરે છે, તો તેનો ઉપયોગ રાખવો જોઈએ.) અને તેની સામે નબળા પ્રસંગો જેવા કે મરણ-માંદગીમાં વધારે સમય આપીને

અનુસંધાન પાના નં ૧૦ થી ચાલું

વ્યવહાર ધર્મ એટલે શું ?

કરીએ છીએ અને તિથીમાં લીલોતરીનો ત્યાગ કરીએ છીએ ત્યારે ખરેખર તો રાત્રે ચૌવિહારથી લઈને સવારના નવકારશી સુધી સંસારના કામો (પાપાચારો) કરીએ છીએ તેને રોકવા માટે ચૌવિહારથી લઈને નવકારશી સુધીનું જ્ઞાની પુરુષોએ સ્થાપન કરેલું છે. ચૌવિહાર કર્યા પછી આખા

જે જીવ બીજાના સંસાર મંડાવે છે તે જીવ પોતાનો ભવ બગાડે છે.

દિવસે એ ન થાય તેનો વ્યવહારમાં ઉપયોગ રાખવાનો સંકલ્પ કરવો જોઈએ. અને પરમાત્માનું ઉપકારીપણાનું ચિંતન-મનન કરીને નિંદ્રાધીન થવું જોઈએ.

લઈને સવારના નવકારશી સુધી ત્યાગ કરવો, તો ચૌવિહાર યથાર્થ સ્વરૂપનો ગણાય.”

નિંદ્રાધીન થતી વખતે ગમે તેવી સંસારની આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિના વિચારો આવતા હોય તો તેને રોકવાનો સરળ ઉપાય નમસ્કાર મહામંત્રના પહેલા પદનું જીવ સ્મરણ કરતા કરતા, વચ્ચે બોલ્યા વગર સુઈ જાય તો પંદર મિનીટમાં સહજતાથી નિંદ્રા આવી જાય.

આ પરમાત્માના પરમ ઉપકારીપણાના ભાવ ધારણ કર્યા તેનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ જીવો અનુભવી શકે. અને માતા-પિતાના ઉપકારીપણાના ભાવ ધારણ કર્યા

પછી નિષ્કામ ભક્તિનું ફળ જીવનમાં જીવો આનંદ-આનંદનો અનુભવ કરીને અનુભવી શકે છે.

**આનંદ! આનંદ!! આનંદ!!!
પ્રભુ! પ્રભુ!! પ્રભુ!!!**

જીવે સ્વકલ્યાણ કરવાનું હોય છે અને સ્વકલ્યાણમાંથી પરકલ્યાણનો સ્વભાવ પ્રગટ થાય છે.

દિવસમાં જાણતાં, અજાણતા કષાયો થયા હોય તેનું સ્મરણ કરવું અને બીજા

“સંસારના શુભપ્રસંગોનો અને વ્યાપારનો ચૌવિહારથી

આ આખી સમજણ લખનાર જીવે શ્રી મહાવીર ભગવાનને માથે રાખીને, શાસનદેવીની સાક્ષીભાવે અને સમકિતી દેવ-દેવીઓના હાજરભાવે કોઈપણ પ્રકારના દુર્ભાવ રહિત, કોઈપણ પ્રકારના દ્વેષબુદ્ધિથી રહિત અને કોઈપણ પ્રકારની સ્વાર્થબુદ્ધિ રહિત આપેલ છે. અને આમાં કોઈપણ પ્રકારનો દોષ ભળ્યો હોય તો આ લખનારને મિથ્યાત્વનો દોષ લાગે. અને આ બાબતની કોઈપણ ચર્ચા-વિચારણા શ્રાવકોએ ધર્માચાર્યો પાસે જઈને કરવી અને જાણકારી મેળવી, લખનાર પ્રત્યે અભાવ ન કરવો.